

poznata) ili nije u nužnoj svezi s onom biti, koja nam se neposredno očituje (koja je u svijesti neposredno data). Tako n. pr. neposredno apercipiramo različnost dviju boja, ali i ovo gledanje raznoličnosti nastaje posredovanjem aperceptivne funkcije, i prema tome genetički nije »dato« (urođeno); a osim toga možemo bit ove relacije različnosti promatrati ne pitajući, da li obe boje eksistiraju realno. Nije tako s biti Božjom. U relig. svijesti čovječanstva nije sadržana samo bit Božja, nego i pomisao realne eksistencije: jer sama bit Božja uključuje i eksistenciju. Zato je nemoguće pravilno analizirati relig. svijest ne vodeći računa i o nužnom konstitutivnom momentu — Božje eksistencije. Kojim putem dolazi čovjek do relig. svijesti i što ju sačinjava? — na ovaj glavni problem relig. filozofije gleda Sch. (sa svog fenomen. stajališta) sasvim jednostrano i nepotpuno, a svakako u suprotnosti s Augustinom i sa skolastikom.

Z.

2. Iz istočnog bogoslovlja.

Unionistički kongres na Velehradu.

Dr. Andrija Živković.

Četvrti je unionistički kongres održan ove godine na Velehradu od 31. srpnja do 4. kolovoza. Bio je to doista svečani, impozantni sastanak odličnih i radinih ljudi ne samo iz slavenskih, nego i ostalih evropskih zemalja. Značajan po strukturi vanjskoj, kao i po vrijednosti svojoj nutarnjoj.

Vrijedno je naročito da se pribilježi:

1. Dolazak praškog nuncija Msrg. Fr. Marmaggi u svojstvu delegata pape Pija XI.

Tako je ovaj kongres, koji je nastavak čednih nastojanja i punih požrtvovnosti dvojice velikih savremenih, apostolskih trudenika dr. Andrije Szeptickya i dr. Ant. Cirila Stojana, dobio znamenovanje jednog općeg pothvata u programnom radu katoličke Crkve. Onaj u neku ruku rodbinski zanos i oduševljenje slavenskih bogoslova za sjedinjenjem istokrvne braće sa svetom katoličkom Crkvom iščezava, te postaje polagano brigom i onih, koje ne vežu nikakovi plemenski obziri, nego ih vodi misao i želja, da i sami ulože svoje sile u ovom idealnom radu.

Papinska pažnja, breve upravljeno na olomučkog nadbiskupa dr. Leopolda Prečana, daje ovom kongresu u historičkom pogledu na unionističko nastojanje s katoličke strane obilježje novog, jačeg nastupa. Imat će to vrlo povoljan uspjeh kod evropskog zapada, kojemu je, osim časnih iznimaka, čitav naš istok još uvijek zemlja nepoznata.

Nema sumnje da će dobro odjeknuti u breveu istaknuta želja: Quare etiam atque etiam hortamur atque ominamur, ut non modo catholici viri pietate doctrinaque ornati, studioque animorum sa-

lutis provehendae flagrantes, frugifere huic conventui celebrando ad sancti Methodii sepulcrum intersint, ejusque laboribus sollertem operam navent: sed etiam ut ecclesiastici quoque disidentes conventum ipsum adeant, quibus ita facile copia erit doctrinam catholicam penitus explorandi, eamque inveniendi substantialiter conformem illi, quam patres tum orientis tum occidentis docuerunt primaque antiquae Ecclesiae concilia affirmarunt et sanxerunt.

Ona će. sva je prilika, ako se bude provodila u buduće više, nego do sada, promijeniti u koječem metod, kojim se do sada običavalo raspravljati na velehradskim kongresima.

2. Dolazak Poljaka treba napose istaći. Njihova je saradnja na Velehradu potrebna u većem opsegu, nego što se to kod prijašnjih kongresa dešavalo. Istina je, da je otac Urban, po narodnosti Poljak, već od prvih početaka sudjelovao kod ovoga posla; ama za narod od 20 milijuna to je premalo. Poljaci na mjestima s Rusima izmiješani, bili bi geografskim svojim položajem najpovoljniji, da razviju intenzivnu akciju za unijom.

Medutim je s Poljacina baš najveća pokora, kako znamo iz historije davno, a borme i nedavno proteklih dana. Nacionalizam je najveća smetnja nesebičnom, a plemenitom nastojanju za crkvenim sjedinjenjem. To je vrlo lijepo istakao na ovom kongresu poljski biskup iz Siedlica Przeszdziecki. Ali on i Poljaci uopće, spočituju pretjerani nacionalizam i Rusima i Ukrajinacima, dok ga kod sebe vide i ne kude.

God. 1922. nije na Velehradu bilo ni jednog Poljaka. Bilo je to onda naročito istaknuto sa željom, da Velehrad postane uistinu sveto sabirališno mjesto svih slavenskih narodnosti. Tamo će se zaboravljati uskogrudne zadjevice nacionalističkih aspiracija, a utirati putevi zajedničkom sporazumijevanju. To je doista moguće samo na osnovi idealnog katoličkog religioznog naziranja.

Dolazak Poljaka učinio je ugodan dojam. Ali konstatiram, da su sami morali zamijetiti simpatije gotovo svih učesnika i za Ruse i za Ukrajince, te njihove izvode u kud i kamo jačem stupnju, nego li za naziranja, prodahnuta poljskim nacionalističkim duhom. Petrogradski je nadbiskup Dr Ropp dao svima razumjeti, da ni njemu ni ostalim Poljacima nijesu mile konstatacije i razvijene misli Gljeba Verhovskya, rodenog Rusa. One su medutim ipak neosporive, i ako će ih Poljak staviti u jedno drugo svjetlo.

Nama neinteresiranima lakše je objektivno suditi o stvari i zaželjeti, da se ovaj antagonizam što uspješnije svede na minimum. Velehrad će i u tom raspršiti mnogu predrasudu, pogotovo, ako Poljaci i u buduće budu trajnije sudjelovali.

★

Hrvati su i Slovenci kod ovog IV. kongresa bili dobro zastupani. Od episkopata nadbiskupi: dr. Bauer, dr. Šarić, dr. Dobrečić;

od biskupa: dr. Jeglič i dr. Njaradi. Zatim: dr. Dočkal, dr. Grabić, dr. Harapin, dr. Grivec, dr. Šimrak, dr. Slamić, dr. Snoj, dr. Kovačić, dr. Butković, dr. Oberški. Iz Srbije Miss Ana Kristić, i apost. administrator Ferdinand Hrdy iz Niša.

Na kongresu su iznijeli neke poglede na stanje u Srbiji Miss Ana Kristić i Msgr. Hrdy, dok je o prilikama u Jugoslaviji uopće i ob onom, što bi valjalo učiniti za uniju, ukratko referirao potpisani. O nauci današnjeg orijenta glede crkvene konstitucije, te o principu crkvenog jedinstva govorio je u I. tački programa prof. dr. Grivec.

Idealna zadaća velehradskih kongresa.

O konačnom cilju njihovom ne treba trošiti riječi. To je najidealniji dio programa crkvenog poglavarstva. Ali danas valja da za ovim ciljem teži i katolički puk, ne samo slavenski, nego svih naroda. U prvom redu dakako moraju katolički slavenski narodi i u najširim slojevima duboko biti prožeti željom za crkvenim sjedinjenjem sa svojom slavenskom braćom.

Tomu će najviše pridonijeti Apostolat sv. Ćirila i Metoda. On je i u našim krajevima poznat, ali još dosta slabo. Reorganizacija Apostolata ima biti jedan naš praktički zadatak za najbližu budućnost.

Pokojni je dr. Stojan ispravno shvatio važnost ovog apostolskog djela. Zato je toliko nastojao, da se ono proširi. Mi ćemo se na najispravniji način zauzeti za uspjeh unije, ako naš narod upoznamo i zagrijemo za Apostolat sv. Ćirila i Metoda tako, da ideja ćirilometodska postane popularnom; da se i u najširim slojevima javlja želja za crkvenim sjedinjenjem istoka sa zapadom; da ovu veliku ranu na tijelu Crkve upoznadu i ti slojevi, da je ispravno shvate i svojim molitvama podupru!

Druga je zadaća ovih kongresa: dati Rusima pravi pojam o Crkvi. Neka se ispravno shvati! Gljeb Verhovsky je na ovom kongresu naročito naglasio nepouzdanje Rusa u vjerskim pitanjima naprama svakome, tko nije Rus. Razlog: duboko učvršćeno u vjerenje o jedino ispravnom religioznom sistemu ruskog pravoslavlja. Zatim: neka pobožna težnja za apostolskim svetim poslanjem među drugim narodima.

To u česti netačno mišljenje treba kidati. Razumije se: načinom prikladnim. Onako, kako je biskup Fischer-Colbrie naglasio: metodom i dogmatskim i apologetskim i historičkim i karitativnim. Polemički će najmanje koristiti. Valja svjetlo unositi u zasjenjene duše naše braće. Taj će posao utrošiti mnogo radne snage, ali se mora obaviti.

Još jedno: velehradski će kongresi, ako se budu brižno pravljali i obdržavali uz prošireni interes imati da dokumentuju

snagu crkvenog jedinstva, ljepotu Kristovog ideala: ut omnes unum sint! Oni će se razviti u male sabore, na kojima se opetovano naglasuje princip crkvenog jedinstva, izražuje želja za sjedinjenjem, a pokazuje nehinjena ljubav k rastavljenoj braći.

Takav postupak ne će ostati bez vidnog utjecaja na pravoslavne Slavene u prvom, a ostale narodnosti u drugom redu. Ima nade, da će ovaj rad i u buduće napredovati ozbiljno započetom stazom.

Ovogodišnji rad kongresa.

Tačke programa ovogodišnjeg kongresa obuhvataju velik materijal. Osjetilo se, da su tri dana za svestrano svladanje toliko nabačenih pitanja premalo. Bit će potrebno ili omediti broj referata ili smoci više vremena za raspravljanje.

1. De doctrina hodierna orientis separati de Ecclesiae constitutione et de principio unitatis in Ecclesia. Referent dr. Fran Grivec, koref. dr. Hadžega.

Izvodi su dr. Grivca jasno izloženi. S jedne strane princip jedinstva crkvenog prema katoličkom poimanju: hierarhična društvena ustanova, gdje je apostolima i njihovim nasljednicima biskupima iure divino priznata ovlast naučavanja i upravljanja. Zatim: primatus iurisdictionis, dan sv. Petra i njegovim zakonitim nasljednicima. Otud vidljiva glava Crkve i s tim spojeni odnos kako biskupa, tako vjernika naprama njemu.

Ovom se naučavanju opiru orijentalci i naglasuju apsolutnu jednakost biskupa, niječu primat iurisdictionis, a priznaju jedino sinodolnu vlast nad pojedinim apostolskim nasljednikom. Ako ima kakav primat — može biti samo primat honoris. Jedina glava Crkve jest Krist. Kod njega je i sva vlast. Što je vlasti na zemlji to je u općem saboru, a ništa kod pojedinca.

Opaske su dr. Grivca glede karaktera ekumenskog sabora bile sasvim na mjestu. One osvjetljuju posve nastrani nazor Homjakova i Lebedeva: da se ni u općem saboru sakupljeni oci ne mogu nazvati isključivo čuvarima pravovjerja, nego da taj pojam treba još jače proširiti tako, da mu u opseg spadaju svi vjernici uopće. — Koreferent je iznio pojedinačna mišljenja ruskih bogoslova.

To je bila konstatacija bogoslovskih nazora. Najradikalnija tačka našeg međusobnog nerazumijevanja. Danas je težište raspravljanja između istoka i papada pomaknuto i svedeno na drugu osnovicu. To su tako jasno i ako nešto jednostrano formulirali ruski bogoslovi iz Pariza u svom pismu, što su ga kongresu otposlali.

Pismo je pisao Bulgakov u ime svoje i svojih prijatelja Kartašova, Berljajeva, Trubeckoga i Bezobrazova. Nije više »filioque« temeljna sporna tačka, niti dogma o bezgrešnom začecu.

Kao diobeni stup među nama stoji danas u njihovim očima rimski centralizam s dogmom o neprevarljivosti papinoj.

To je logički izvod njihovog stanovišta o konstituciji Crkve. Rusi dobre volje ne će rado da upiru na ovo dogmatsko difrensiranje. Oni ga ne niječu, šta više, čini se, da ga ispravno shvaćaju, ali radije naglasuju zapreke historijske i psihološke. Misle, da nam treba više poznanstva, više međusobne ljubavi, pa »da bi se vremenom mogao srušiti zid bizantinizma«, kako se izražava Nikola Klimentko.

Doista, Nikola je Klementko u svojem govoru rekao i ovo: »Mi smo Rusi bliže sv. Ocu, nego si to tkogod može i zamisliti...«

Ja vjerujem u iskrenost Klimentkovih riječi. Znam, da bi se u prostranoj Rusiji našlo još ovakovih ljubitelja opće Crkve, pa i samog sv. Oca. Ali što je to sve? Sporadičnih izjava jačih intelektualaca i čuvstvenijih priroda nije nikad manjkalo, kroz sve vrijeme dugotrajnog našeg rastavljenja. Zar je kongres kanstatacijom jedne ovakove simpatične izjave pomakao štogod naprijed djelo sjedinjenja?

Osjećam, da je papina misija za spasovanjem ruske djece od gladi više pridonijela sjedinjenju, nego sva četiri dosadnja velehradski kongresa. To je možda ono, što nam sami Rusi toliko naglasuju: socijalno-karitativni rad, psihološko-pedagoške metode!

Na ove misli oni dolaze kod referata o konstituciji Crkve!

Ne znam, kako bi se kretao razgovor, da su na kongresu bili prisutni ruski bogoslovi. Dok se o toj temi s njima ne izjasnimo — doista nam ništa drugo ne preostaje, nego metode, koje nam preporučuju njihovi laici.

2. *Auctoritas patriarchatum sub respectu historico, dogmatico et canonico necnon sub respectu hodierni status unitatis considerata.* Referent Gljeb Verhovskij.

Sadržaj je Verhovskijeva referata: uspostava nacionalnih patrijarhata za pojedine crkvene provincije. Njima treba dati jurisdikciju na teritoriju provincije. Ima im se, veli Verhovskij, dati *primat*, isključivo pravo u pitanjima discipline i obreda. Patrijarhe bi dakako bili vezani crkvenim zakonima, a svoju bi vlast primali od pape. Preko njih lakše bi napredovalo djelo sjedinjenja.

Predavač je vanrednom snagom uvjerenja iznio svoje misli. O samoj instituciji realnih istočnih patrijarhata može biti različno mišljenje. Ali o principijelnoj strani: da bi valjalo centrum rimski staviti u življi kontakt sa životom kršćanskog orijenta — nema sumnje. Po gdjejoju, na oko oštru, iznio je Verhovskij iz punine svoje duše. Bilo ih je, kojima se nije svidao njegov referat i u njemu precizno stilizirane misli. Ali ni oni ne mogu zaniijekati, da je te misli diktirala duboka ljubav k Crkvi i k slavenstvu i da ih je iznio kompetentan poznavaoac stvari.

O. Stjepan Sakač D. I. rektor sarajevskog sjemeništa iznio je specijalno pitanje k ovoj tački programa u raspravi; Patriarchae orientales et elementa schizmatica synodi Trullanae seu Quinisextae (691.). Trulanski je sabor kod orijentalaca u velikoj cijeni. U tumačenju njegovih kanona ne slažu se bogoslovi. Nije zato ipak imao pravo gen. vikar Rušnjak prigovoriti predavaču s načelnog stajališta, što je upozorio na kanone, koji po njegovom tumačenju njesu prihvatljivi. Sakačevo tumačenje može biti preoštro ili možda posve krivo, ali mu to treba dokazati, pa tek onda izraziti svoje nezadovoljstvo.

Kod ove tačke izbila je još jedna nesimpatična pojava. Prof. L o s s k y, Ukrajinac, ističe, da Ukrajinci ne bi htjeli potpasti pod ruskog patrijarhu, nego bi tražili patrijarhu svoje narodnosti.

Nacionalistički momenat tako je eto jak kod nas Slavena, da izbija i ondje, gdje je govor čisto akademski i gdje se stvar principijelno izlaže bez aplikacije na postojeće prilike.

Nedogledno štetna pojava za stvar unije!

Ma bio ne znam kako jasan odnos između narodnosti i religije u teoriji, u životu valja računati s ljudima kakovi su doista. Bilo bi vrlo nerazborito onemogućiti uspjeh plemenite akcije radi razloga koji su, i ako po sebi manje važni, opet u dušama ljudi tolika zapreka, da o njoj valja voditi račun.

3. De apostolatu Ss. Cyrilli et Methodii qua efficacissimo medio ad unionem ecclesiarum promovendam. Referent dr. Karlo K m e t k o, njitranski biskup. Izvodi su njegovi posve opravdani. Apostolat ima tako uzvišen cilj, te je doista vrijedno, da k tome cilju pridonose ne samo Slaveni, nego svi katolici uopće. Zato su o internacionalnoj organizaciji apostolata iznijeli svoja mišljenja među inima i P. G i l l Španjolac i P. d' H e r b i g n y, francuz i P. Z i m m e r m a n n Bluš, Nijemac.

Nama je dakako simpatična ova misao. Ne trebamo si ipak zamišljati, da će ona tako lako i tako brzo naći odziva u širokom evropskom svijetu, kad nije, priznajmo, našla još svoje svrhe dostojnog odziva, ni među katoličkim Slavenima. Ali je bezuvjetno pozitivna zasluga ovog kongresa, da će za ćirilometodsku ideju poraditi i njezini prijatelji izvan slovenskih zemalja. Upoznat će svijet s ovim našim težnjama, s našim radom i s našim naporima. Otvarat će oči slijepcima, uklanjati predrasude, kojih ima i u samim znanstvenim krugovima.¹

4. Predsjednik orijentalnog instituta u Rimu M. d' H e r b i g n y referirio je: De organizatione scientifici laboris unionistici. Otkako u Rimu postoji taj zavod, postaje opravdanom želja, da

¹ Za dokaz dosta je navesti što je urednik »Glasnika«, službenog lista srpske pravoslavne patrijaršije g. prof. Miloš P a r e n t a napisao u broju 14. od 15. (28.) jula 1924. na strani 220. o kongresu za uniju na Velehradu.

dobijemo napose u historijskim pitanjima, tačne zaokružene slike o razvoju vjerskih prilika u pojedinim slavenskim zemljama. I danas je još na mjestima mnogo toga priča i pripovijeda, mjesto da se naučava. Katolici će sa svoje strane učiniti sve, da se znanstveni rad za uniju dovine moderne visine, da se i na taj način uklanjaju, ako je moguće, one netačnosti i naivna shvaćanja, koja nailazimo, valja reći na pr. kod naših pravoslavnih teologa.¹

Naročitu će pažnju valjati svrnuti u pojedinim zemljama na prilike kraja, odnos narodnosti. Kakova bi se utakmica u radu ove ruke morala da razvija baš kod nas Hrvata katolika, gdje smo ovako blizu Srbima pravoslavicima! Da li ćemo odgovoriti ovoj zadaći onako, kako iziskuje važnost vremena u kojem živimo, ne da se unapred reći! Jedino treba konstatirati, da je pred par decenija bilo među Hrvatima više interesa za pitanja unije i više požrtvovnih radnika na tom polju, nego što ih danas imade.

5. Glavni referent o temi: *Quaenam in oriente graeco-slavico ad unitatem Ecclesiarum instaurandam recentissime facta et proxime facienda sunt* — bio je O. d'Herbigny. On se ovdje najviše držao toga, da iznese i osvijetli djelovanje sv. Stolice zadnjeg vremena u Rusiji. To je djelovanje u detaljima ostalo široj javnosti nepoznato; znali su za nj najbliži i najpouzdaniji prijatelji. A ono će jednom pokazati u divnom svjetlu, kako je Sv. Stolica praktički provodila unionističku misao u onim danima, kojima u povijesti ljudske bijede nema para.

Izvjestaji za pojedine zemlje, u kojima živi veći broj nesjedinenih, imali bi da upotpune referat o. d'Herbignya. Ali ta slika nije mogla izaći potpuna, i ako bi ona svim učesnicima kongresa bila doista veoma korisna. Izvjestaji nijesu bili radi pomanjkanja vremena u cjelini doneseni, pa ovaj, po sebi veoma važan, temat nije izveden ni raspravljen, kako je trebalo:

6. Pun misli i praktičnih opazaka bio je referat o. Gljeba Verhovskya: *De Sociali et religiosa conditione nec non de effectibus emigrationis russicae ad unitatem ecclesiarum instaurandam.*

Hoće li boravak tolikih hiljada Rusa među nama i na zapadu ropće donijeti ikakovog ploda za uniju? Nema sumnje da hoće. Možda će nam se taj uspjeh u poredbi s ogromnim djelom i daleko ostvarivim ciljem činiti vrlo neznatnim; sa svijem tim valja znati, da se veliki preokreti ne zbivaju u čas i da takovom djelu mora da prethodi cio niz pojava, koje će ostaviti dubokih duševnih tragova. I ova je emigracija elastičnija u načinu svog shvaćanja danas, nego

¹ Vidi: *Acta Academiae Velhradensis* vol. XI. str. 37. Snopka izvještaj o predavanju Hansa von Schuberta: »Die sogenannten Slovenapostel Constantin und Methodius«.

što je bila pred 4 godine. Pa ako kadgod dode do jačeg upliva u socijalnom životu ruskog društva, imat će to dobrih posljedica.

U metodu rada za sjedinjenjem slažu se svećenik Verhovskij i laik Klimentko. Sa svim oprezom i svom nježnošću žele oni da se pristupa ruskoj duši. Mekani i obzirni do skrajnosti. Srce... i samo srce.

Referat Dr. I. Slipy - a, prof. bogoslovlja u Lavovu: De influxu S. Thomae in theologiam orientalem ac de relatione ejus ad Orientem — nije iznesen. Prof. Slipy-u je dolazak na Velehrad onemogućen. On je rusinski nacionalista, a to je čini se, Poljacima, vrlo zazorno.

Pogled u budućnost.

Veliko djelo sjedinjenja crkvenog nailazi danas na velike zapreke. Opće zanimanje, stvarni interes je doduše veći i intenzivniji, ali je porast predrasuda, psihološka izoliranost jača. Nepovjerenje poraslo do prezira i mržnje. Ni skroz praktične i nedužne stvari, kao što je izjednačenje kalendara, ne ide eto bez vanrednih poteškoća samo zbog bojazni pred latinizacijom i zbog u krv pretočene mržnje prema Rimu.

Pa ipak: rad za sjedinjenjem istočne i zapadne crkve, kako je zanosio najplemenitije duhove našeg naroda u vrijeme prije nas, ne smije ni danas ostati napušten! Kristova riječ: *Et erit unum ovile et unus pastor*, daje snagu idealnim radnicima za ovu ideju. Ona je i zalag uspjeha, konačnog doduše i možda dalekog, ali sigurnog.

Kod nas je Hrvata visoko nosio ideju sjedinjenja pokojni biskup Strossmayer. Još nam je svježja njegova uspomena, pa valja da nam njegova ljubav bude svjetlom pobudom, njegovo srce idealnim provodičem na stazama Ćirilo-metodskim!

Što će se kod nas morati da učini u tom pogledu, imat će da kažu pozvani. Čekati ne treba, vrijeme naš i potrebe zovu.

3. Iz temeljnog bogoslovlja.

Roder Bako i njegova argumentacija protiv beskonačnosti materije.

U broju 4. »B. S.« pr. g. izašla je bilješka o »Neizmjernom / ∞ u apologetici«; napisao ju je vrijedni prof. matematike i fizike O. B. Brixy. Bilješka je interesantna za svakoga, koji se bavi dubljim naukama. Pitanje se iznosi: da li je efikasan dokaz O. R. Bakona, kojim se služe apologeti, da obore nauku mogućnosti »numeri actu infiniti«.

Prof. Brixy uz Fullertona i Bergmana misli, da argumentacija ta ne dokazuje, što bi imala dokazati, a to stoga: